

in absolute zin een aanzienlijk getal; relatief minder dan één op de driehonderd van de inheemse bevolking. Voortgezet onderwijs genoten maar zeer weinigen: per jaar legden toen een tweehonderd Indonesiërs eind-examen af bij het middelbaar onderwijs; de opleidingen voor ingenieur, meester in de rechten of arts leverden per jaar ongeveer veertig Indonesische krachten af. Rekening houdend met de moeilijkheden die het bestuur overwinnen moest om deze vormen van lager, middelbaar en hoger onderwijs te scheppen, was het veel; rekening houdend met de objectieve behoeften van het eilandenrijk, was het weinig.

Nu zou het een caricatuur zijn van een lange en gecompliceerde ontwikkeling die zich van kort na de Napoleontische tijd tot aan de tweede wereldoorlog uitstreckte, wanneer men wilde beweren dat, in de verhouding tot Indië, aan Nederlandse kant de zucht naar economisch gewin de enige of, in het bewustzijn der betrokkenen, steeds de belangrijkste factor was. Tal van motieven speelden een rol, ook humanitaire. Missie en zending beschouwden het als hun opdracht, aan Mohammedanen en heidenen het Christendom te brengen; bij vele Nederlanders die naar Indië trokken, leefde de behoefte, zich dienstbaar te maken aan de opbouw van een geordende samenleving overzee. Wat door het Nederlands bestuur verricht werd voor de volksgezondheid, voor het opvangen van rampen als misoogst en overstroming, voor de ontwikkeling van het boswezen, voor de bevloeiing van de landbouwgronden, voor de agrarische voorlichting, voor het tegengaan van de woeker, stak gunstig af bij wat in andere koloniaal bestuurde landen geschiedde. Bij velen die van Nederlandse kant aan de maatschappelijke opbouw deelnamen, groeide dan ook een gehechtheid aan land en volk van Insulinde die allerminst geveinsd was. Anders dan in de door Engelsen bestuurde koloniale gebieden speelde zich in Indië tussen de Nederlanders en andere blanken enerzijds en anderzijds de volkeren van de archipel een proces van osmose, van wederzijdse doordringing, af. De meer ontwikkelde Indonesiërs oriënteerden zich in de eerste plaats op de Nederlandse cultuur; gemengde huwelijken kwamen veelvuldig voor, maar dan vooral van Nederlandse mannen met inheemse vrouwen.

Een enkel cijfer moge het voorafgaande toelichten.

Java dat in 1800 volgens schatting 4 miljoen inwoners had, bezat er volgens telling in 1930 42 miljoen; de bevolking van geheel Indië werd in 1937 op 66 miljoen geschat (in sommige van de buitengewesten was een precieze telling niet mogelijk); onder hen bevonden zich, naast 1,3 miljoen Chinezen en ca. 110 000 Arabieren, ruim 100 000 personen van geheel Nederlandse, meer dan 120 000 van gemengde afkomst: die laatsten, de Indo-Europeanen of Indo's zoals zij toen meest door anderen genoemd